

Јелена М. Павловић Јовановић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Центар за научноистраживачки рад

РЕЛАТИВНА РЕЧЕНИЦА СА ИНКОРПОРИРАНИМ АНТЕЦЕДЕНТОМ У АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНОМ СТИЛУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У 19. ВЕКУ²

У раду се бавимо статусом реченица са инкорпориранима антецедентом у административно-правном стилу српског језика у 19. веку. Као корпус су послужили *Зборници закона и уредбених указа* и устави донети у току 19. веку. Овај слој релативних реченица представља најстарији слој у њиховом развоју и јавља се још у средњем веку. Иако се ради о периферном слоју, он је забележен са значајним бројем примера, што се објашњава архаичношћу правног језика и њиховим присуством у шумадијско-војвођанском дијалекту. Издваја се неколико типова реченица са инкорпорираним антецедентом. Први тип су реченице које се налазе у препозицији и кодирају дубинску *ако* – онда хипотезу. Посебан подтип ових реченица представљају релативне реченице са имплицираним инкорпорираним клаузом. Препонована реченица посебно је обележје *Устројенија војске*. Други тип представљају реченице са инкорпорираним антецедентом у постпозицији. На крају 19. века ове конструкције повлаче се, а остају само као реликти у фразеологизираним изразима.

Кључне речи: српски језик, 19. век, административно-правни стил, релативне реченице, инкорпорирани антецедент

1. Увод

У развоју словенских релативних реченица издвајају се три хронолошка слоја: реченице се инкорпорираним антецедентом, реченице са препонованом релативном клаузом и реченице са постпонованом релативном клаузом (Грковић-Мејџор 2004: 106–107). Релативна реченица са инкорпорираним антецедентом среће се у старосрпској пословноправној писмености (Павловић 2009: 120). Структуре са инкорпорираним антецедентом очувале су се у шумадијско-војвођанском дијалекту (Грковић-Мејџор 2004: 106–107; Урошевић 2015: 166). Ове реченице региструје Будмани у Рјечнику ЈАЗУ (V: 164). Реченице са инкорпорираним антецедентом бележе и аутори из XIX века. Адолфо Вебер Таклчевић (1862: 14–15) истиче да се у реченици са инкорпорираним антецедентом антецедент и релативизатор слажу у роду, броју и падежу. Томислав Маретић (1899: 411) их региструје у језику Вука Караџића и Ђуре Даничића. На почетку 20. века овај реченични тип се повлачи (Кордић 1995: 108–109).

У раду се бавимо статусом реченица са инкорпорираним антецедентом у административно-правном стилу српског језика 19. века. Српски правни језик 19. века дели се на предстандарни и стандардни период. Језик првог периода је

¹ jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198). Истраживање је настало у току израде докторске дисертације *Зависносложена реченица у административно-правном стилу српског језика у XIX веку* (ментор проф. др Милош Ковачевић).

„модернизовани доситејевски”, а језик стандардног периода вуковски (Луковић 1994: 24–25). За корпус су узети законски текстови из *Зборника закона и уредбених указа*, као и текстови устава донетих у току 19. века. Користимо се синтаксичко-семантичком, функционалностилским и историјскојезичким методом, као и трансформационо-интерпретативним тестом и тестом супституције.

2. Анализа

Реченице са инкорпорираним антецедентом у административно-правном стилу 19. века срећу се у предстандардном периоду. Релативизатор се слаже са антецедентом у роду, броју и падежу. Обично су релативизатор и инкорпорирани антецедент у улози субјекта активне реченице:

Кои чиновникъ узисте одпустъ одъ службе пре него є право заслужіо на пенсію, одпустићесе (Устав 1835: 12).

Реченице са инкорпорираним антецедентом могу се јавити и у препозицији, при чему је релативизатор неки од косих падежа. У том случају релативизује се нека адвербијална функција. Инкорпорирани антецедент слаже се са релативизатором у роду, броју и падежу. Антецедент у надређеној клаузи заступа демонстративна заменица. У надређеној клаузи може се реконструисати имплицирани субјекат, који је изостављен да би се избегло понављање:

На коимъ обнародованіама не има свию овы правила, она нису законна, и не треба, да се наблюдаваю (Устав 1835: 4) [→ На којим обнародованијама не има свију ови правила, она правила нису закона, и не треба да се наблюдавају].

Реченица са инкорпорираним антецедентом може бити и у постпозицији. У примеру који наводимо присутна је концептуална синонимија, односно у надређеној реченици јавља се хипоним *крава*, а у релативној реченици хипероним *животиња*. Контактни положај није остварен због смештања глагола главне реченице у финалну позицију:

Као што є матерія каламѣня крављи богиня у почетку **одъ краве** узета, **коіой животињи болестъ ова свойственна** є (...) (Правила VII 1839/40: 72–73).

Највише примера релативних реченица са инкорпорираним антецедентом пронађено је у *Устројенију гарнизоне војске*, чији је аутор Јован Хацић (Луковић 1994: 49). Уколико се у главној реченици јави корелатив, он се слаже у роду и броју са инкорпорираним антецедентом. Корелатив заступа функцију антецедента у главној реченици и анафорски упућује на садржај релативне реченице:

Кои бы кривацъ исподъ стаже бѣжао, или на трикратный по зывъ на опасномъ месту, кадъ такову заповѣсть стража има, стао не бы, онога стража слободно да убиє (Извод закона XXII 1839/40: 159) [→ Који би кривац испод страже бежао, или на трикратни позив на опасном месту, кад таквоу заповест стража има, стао не би, онога (кривца) стража слободно да убије].

Препоноване реченице са инкорпорираним антецедентом кодирају дубинску условну реченицу (Будмани 1867: 243; Павловић 2009: 122; Урошевић 2014: 178): „Препоноване односне реченице с инкорпорираним антецедентом, уз атрибутивност, садрже и додатну нијансу погодбености” (Павловић 2009: 122). Интерференцију са погодбеним значењем Павловић објашњава смештањем реченице са инкорпорираним антецедентом у препозицију. На дубинско условно значење указује и присуство вршеног презента саграђеног префиксом уз-, који

се у предстандардном периоду често користи уместо футура другог (Куна 1970: 206). Начелно је могућа замена и потенцијалом. Препонована реченица са инкорпорираним антецедентом има улогу фокуса, при чему се примарна хипотеза ставља на прво место.

Примери у којима се реченица са инкорпорираним антецедентом налази у препозицији илуструју *леву дислокацију* (енгл. *left dislocation*), што се некад маркира и корелативом у главној реченици. На овај начин врши се и фронтирање (енгл. *fronting*), односно постављање релативне реченице у почетни положај (Халупка Решетар 2011: 23–24). Тематски део изражен је релативном реченицом (која кодира примарну хипотезу), док се ремаатски део односи на управну клаузу (која кодира правну последицу, правно овлашћење или санкцију):

Кои чиновникъ узиште одпустъ одъ службе пре него є право заслужио на пенсию, одпустихесе, но губи право на пенсию [→ Ако (који) чиновник узиште / ако буде пожелео / ако би пожелео одпуст од службе пре него је право заслужио на пенсију, (онда) ће се он отпустити / отпустиће се / биће отпуштен] (Устав 1835: 12); **Коя пакъ распра пређе вредност одъ 100 гроша, за шакову** да и тужителя и обтуженогъ упуђуе къ Суду [→ Ако (која / нека) распра пређе / буде прешла / ако би прешла вредност од сто гроша, (онда) / за такову и тужителя и оптуженог упуђује к Суду] (Уредба X 1839/40: 91); **Кои бы Офицыръ при приманю плате, ране и амуниція и тима подобны, усудио се узети на веће число войника, него што ий управо има, онай** ће као невѣрный служитель Отечества свога чина лишенъ быти [→ Ако би се (који / неки) офицер при примању плате, ране и амуниција и тима подобни, усудио узети на веће число војника, него што их управо има, (онда) ће онај као (...)] (Закон XXI 1839/40: 142).

Када се реченица са инкорпорираним антецедентом постави у препозицију, може се јавити и корелатив у облику анафорски употребљене демонстративне заменице за каквоћу *шаков*, *шакова*, *шаково* или демонстративне заменица *онај*, *она*, *оно*. Овај реченични тип са „проантецедентским кореферентом” у надређеној реченици постоји и у средњовековној пословноправној писмености (Павловић 2009: 120). Два примера реченице са инкорпорираним антецедентом Сњежана Кордић (1995: 109) налази у корпусу са почетка 20. века:

(А) корелатив *шаков*, *шакова*, *шаково*:

Кои бы се Кметъ при испуняваню дужности свое небрежльивымъ показао, и збогъ тога бы се шума затирала, шаковый да се са Кметовства сбацы (...) (Уредба (3) 1845/47: 31);

(Б) корелатив *онај*, *она*, *оно*:

Кои бы се войникъ, буди когъ чина, усудио или речма или дѣломъ светомъ имену Божиємъ хулу наносити, цркву и вѣру православну презирати и опорочавати, онай ће подъ строгу казнь подпасти (Закон XXI 1839/40: 133);

(В) корелатив *шај*, *ша*, *шо*:

Кои се меанція усуди, пиће прие крчмити, него што га є одређеномъ одъ обштине човеку или арендатору явию, или кои у поступку овому какву нибудъ другу превару учини, шай ће за казнь платити душлу таксу на пиће, коимъ етео превару учинити (Уредба (8) 1840/1845: 8);

(Г) корелатив са интензификаторском улогом *шо*:

О коме бы се Чиновнику у таковомъ случаю доказало, да онъ по слабости душевны и тѣлесны сила истина ону службу, у којој се налази, отпраляти неможе, али

бы за другу, коя манѣ труда и напрезаня изыскуе, довольно юштѣ снаге имао, што се таковый неће у пензію ставити (...) (Уредба (29) 1841/45: 54).

Има примера без експлицитног антецедента, у којима се инкорпорирани антецедент може контекстуално реконструисати. Ове реченице могу се трансформисати у условне реченице уведене везником *ако* са предикатом у потенцијалу. У другом примеру у контактном положају налазимо два примера са инкорпорираним антецедентом, при чему је први експлицитно наведен (*чиновник*), а у други имплициран. Експлицирање другог антецедента било би информативно редувантно:

Кои бы [војници] ограде ломили и уничтожавали или рану туђу на себе и конѣ свое потрошили безѣ крайнѣ нужде и нарочите заповѣсти, да буду найстрожіе казнѣни (Закон XXI 1839/40: 153); Законни узроцы, збогѣ кои' Чиновникѣ изѣ службѣ изступити са правомѣ на пензію може, опредѣлюю се слѣдуюћи: а. Кои є Чиновникѣ пуны 40. година вѣрно и уредно одслужю. б. Кои є [чиновник] 10. или выше година службу отечественну точно отправляю, пабы збогѣ слабости, или болести тѣлесне или душевне, збогѣ кое бы за отправлянѣ дужности свое носпособанѣ быо, изѣ службе изступю (Уредба (64) 1843/45: 210).

У улози инкорпорираног антецедента могу бити и комплексне синтагме. Због померања релативне реченице у препозицију, у супраординираној реченици употребљава се корелатив *оно*. Релативна реченица са инкорпорираним антецедентом померена је на почетак, ради информационог истицања исказа:

У којима є предметима парничнимъодъ год. 1816. а у повраћенимъ Окружіяма одъ год. 1833. терба на Суду већъ была, и пресуда изречена и у извршеніе доведена, оно є стално и непремѣнно, нити се порицати и на ново судити може (...) (Закон XIII 1839/40: 105–106).

Посебан случај условно-релативне интерференције представљају реченице са инкорпорираним прилошким изразом у *ком случају*, који анакатафорски упућује на први чланак периода, у коме се налази примарна хипотеза правне норме (надређена реченица), истовремено упућујући на садржај релативне реченице, у којој се налази правна диспозиција. У првом примеру, између два чланка периода, налази се тачка и запета, а користи се и интензификаторска партикула *и што*. Ове реченице уводе информацију која је важна с аспекта нормативноправног кодирања. Конструкција у *ком случају* употребљава се ради постизања текстуалне кохезије и структурирања реченичног комплекса, пошто је релативна реченица у постпозицији:

У кругѣ дѣятелности Суда Окружнога спада: Испытывати и судити у првомъ степену, све кривце или злочинства и преступленія, и сва дѣла спорна или парнице грађанске, заедно са трговачкими и пупилларними дѣлима у истомъ Окружію; **и то у којима бы случаемъ предметъ власть Судова примирительны превазилазіло, или се поравненіе учинити небы могло, или се стране задовольиле небы** (Устројеније XXV 1840/1840: 183); МИХАИЛЪ М. ОБЕРНОВИТЪ, КНЯЗЪ СРБСКІЙ, са согласіемъ Совѣта опредѣлилисмо и опредѣлюємо ПРАВИЛА Коимъ се одреѣуе време и случай, за кое и укомъ ће дужно быти млађе лице отправляти званична дѣла старіегъ свогъ, са своіомъ платомъ, **у комъ ће пакъ случаю и каковымъ начиномъ плату старіегъ свогъ, кога дужность отправля, примати** (Правила (23) 1841/45: 40); Данъ, у кои ће се надлежнымъ лицамъ пензія издавати, одреѣуе се последній данъ свакога мѣсеца, ако у истый неделя ил' какавъ праздникъ не падне, **у комъ случаю на тай ће се конацъ узимати првый по ономъ идущій посленный данъ** (Уредба (73) 1843/45: 265).

Стилску специфичност предстандардног доба представљају примери перифраза³, у коме се у првом чланку помиње пропозициони садржај, а у другом се користи апстрактна лексема (*случај, начин, циљ, решење, њовод*), која анафорски упућује на претходну пропозицију. Ова реченица је структурно рашчлањена. Ради се о прелазном типу између релативног и неког адвербијалног значења:

Недостатци, кое рачунополагатељи подмирити морају, изискаће се такође на писмено закључивање Главне Контроле; ал' ће у исто време и надлежно Попечителство о изисканомъ недостатку одъ стране Главне Контроле извѣстити се, **кои - недостатакъ - ће се у ону касу приимити**, у коју по природи својој утећи мора (Устројеније (81) 1844/45: 307); По варошима пакъ и већимъ мѣстима дѣвојке ће се особито и оддѣљне у другомъ училишту учити; **на кои коначъ ће Попечителство Просвѣщенія са позоромъ на опредѣленіе женскога пола особенна правила ради наставленія прописати** (Уредба (29) 1841/45: 87).

Посебан тип реченица са инкорпорираним антецедентом јесу случајеви референата који се јављају два пута, у надређеној реченици и инкорпорирани у релативну реченицу. Понављањем антецедента остварује се лексичка кохезија (Јанићијевић 2015: 65). Ови примери су типични за крај 19. и почетак 20. века. Јављају се због дистактног положаја антецедента и релативизатора. Примећују се и примери концептуалне синонимије. У надређеној реченици наводе се дани (*субота и уторак*), а у релативној реченици, као инкорпорирани антецедент, понавља се цела синтагма (*два дана*). Реченица са инкорпорираним антецедентом је, због поновљеног антецедента, нерестриктивна. Поновљени антецедент анафорички упућује на свој концептуални синоним. У трећем случају ради се о лексичком понављању, које се остварује кроз две различите врсте речи. У надређеној реченици налази се глагол *казниши*, а као инкорпорирани антецедент појављује се лексема *казн*. Пошто релативне реченице реферишу о радњи коју нормирају у будућности, у њима је предикат у футуру првом. У једном примеру, у надређеној и графички издвојеној реченици, употребљава се лексема *дужности*, а у фрагментисаној и амплификаторним конектором издвојеној релативној реченици, у улози концептуалног синонима користи се синтагма *наложени њослови*. Антецедент се понавља пошто се релативна реченица налази у дистактном положају и пошто је графички издвојена. Хипонимско-хиперонимске односе запажамо и у примеру, у коме се у антецеденту налази именица *чиновник*, а у инкорпорираној реченици њен административно-правни хипероним *класа*. Антецедент и инкорпорирана релативна клауза налазе се у контактном положају. Овај тип конструкција претходио је губљењу конструкција са инкорпорираним антецедентом. У примеру са лексемом *аманети* срећемо лексичку редупликацију. Понављање антецедента среће се и средњовековној пословноправној писмености (Павловић 2009: 120–121). Овакве примере на почетку 20. века наводи Сњежана Кордић (1995: 111), али их не сматра правим релативним реченицама са инкорпорираним антецедентом:

(А) проста лексичка редупликација:

Свакиј войникъ бытъ ће дужанъ одъ дана, кадъ сеу военну службу упише, четири године дана служити, изузимајући **особите догађае, по којима се може и прие овогъ времена изъ службе одпустити, кои догађаи опредѣлитъ ће се особитомъ Уредбомъ** (Устројеније V 1839/40: 62);

3 Период је специфично реченично устројство за 19. век, које се састоји од протазе и аподозе. Делови периода зову се чланци (Вебер 1862: 144).

(Б) референцијално спацијално-темпорално указивање:

(...) опредѣљуе шестый данъ сваке Неделѣ т. е. Субота, а за варошъ Бѣоградъ поредъ Суботе опредѣљуе се и Вторникъ, у коя ће се ова два дана пияца и пазаръ држати (Уредба XV 1839/40: 114–115); (...) а на четвртој Палежъ, Шабацъ и Валѣво, коя ће мѣста имати по коня (Устројеније (69) 1843/45: 230);

(В) у управној реченици глагол, а у релативној девербативна именица:

Како годъ што се воианицыма свако блудочинство, као веѣъ закономъ Христьянскимъ забранѣнный грѣхъ, подъ строгомъ казною запрештава, тако ни блудне кѣри по гарнизонима, на кордону и военнымъ упражненняма да се не трпе, но кое бы се ува- тиле, да се строго казне и протераю, коя ће се казнь при повторенномъ случаю поощрити (Закон XXI 1839/40: 152);

(Г) преформулација и додатна информација:

Састанцы валя да буду на згоднымъ и чистымъ мѣстима, одъ онострански села удалѣни, съ когъ мѣстоположенія да се може на далеко видити (Устројеније XXIII: 165);

(Д) хипонимско-хиперонимски односи:

Главне и особите нѣгове дужности есу: Да се споразумѣва са свима нѣговымъ подручныма, како бы свагда саединѣнымъ силама радити, и важне, коє су му наложене послове одправляти мого (Уредба (29) 1841/45: 54); Чиновницы сви, у кою классу спадаю и учителяи како они, коима Правителство, тако и они, коима Обштине плаћаю, давану данка на свою главу неподчинѣни будуѣи, само ће плаћати на добра и землѣ (...) (Правила (66) 1843/45: 221).

Други прелазни тип представљају ситуације дистактне реализације, које се остварују због постављања глагола надређене реченице у финални положај. У релативној реченици нема инкорпорираног антецедента, али се он може реконструисати у дубинској структури, тако да се ови примери могу тумачити и као примери са имплицитним инкорпорианим антецедентом и као дистактно реализована релативна реченица. Први пример тумачимо као реченицу са имплицитним инкорпорианим антецедентом из два разлога: (а) постоји неслагање антецедента и релативизатора у броју; (б) због неконфигурисане синтаксе, готово је немогуће структурирати ову реченицу тако да антецедент и релативна реченица дођу у контактни положај. У другој реченици долази до лексичке репетиције због дистактног положаја антецедента и релативне клаузе. У трећем примеру налазимо референцијалну синонимију и лексичку репетицију, а реченица са инкорпорианим редуплицираним антецедентом јавља се због дистантног положаја глагола. Слична је ситуација и у четвртој реченици. У четвртом и петом примеру види се како се структурира типична реченица предстандардног доба. Први чланак садржи антецедент, а затим следи реченица одвојена тачком и запетом. Понавља се антецедент, који анафорички упућује на претходни контекст, а реченица са инкорпорианим антецедентом има улогу у остваривању текстуалне кохезије:

Лекари да свагда буду дужни по истеченију месеца Октомврија, протоколѣ свое о кадамлѣбно Оддѣленію Санитета представивши, кои по пропису да буде уреданъ и одъ надлежны Лица подписанъ [→ Лекари да свагда буду дужни по истеченију месеца Октомврија, своје протоколе о каламљењу представити Одељењу санитета, кои *протокол* по пропису да буде уредан и од надлежних лица потписан] (Правила VII 1839/40: 72); Парлаторія, или оно мѣсто, гдѣ народъ састанка ради долази, треба да буде якимъ

преградама оддѣлена тако, да една преграда одъ друге два фата одстои, и да е свуда наоколо утврђена, да се не може обићи, у које преграде, съ ове стране пуштаю се онострански, а съ оне ононострански люди (Устројеније XXIII: 165); Овај списакъ ће примирителный Судъ Началничеству Срезскомъ, а у Бѣограду полицији поднети, кои ће спискове те Окружномъ Началничеству предати, а овај ће кратакъ изводъ Попечительству Финансіе послати, у комъ изводу на кратко ће бити изложено: колико и које класе беѣара у Окружію надлежномъ наоде се (Уредба XXIV 1839/40: 179); Предсѣдатель и Членови Судова Окружны законнымъ путемъ и начиномъ поставлѣни, као и остали Званичници, неће се моћи званія свогъ лишити и пресуде Судейске, збогъ учинѣны и доказаны преступленія; које ће се изслѣдованіе само по предварителномъ налогу и упутствованію Попечительства Правосудія, коему припада жалба противу Судія пријмати и къ рѣшенію упућивати, предузимати моћи (Устројеније XXV 1840/1840: 183); Ради лакшега и точніега отправляня дѣла придоданъ є нужднѣй Персональ, состоєћій се изъ Секретара, Столоначалника, Протоколисте, Архивара и Регистратора, Експедитора и Канцеллиста; кои се Персональ по потреби умалити или умножити може (Устројеније XXVI 1840/1840: 196).

Понављање антецедента може да се оствари и преко различитих врста речи, па и у том случају срећемо концептуалну синонимију. У примеру који следи, у надређеној реченици налази се глагол *измериити*, а у релативној реченици, уметнутој и издвојеној заградама, девербативна именица *мерење*. У другом примеру, нерестриктивна релативна реченица са инкорпорираним антецедентом *повод* анакатафорички реферише на надређену клаузу:

Овај ће по тому одма пиће исто прегледати, и измѣрити (које мѣренѣ можесе и одъ прилике опредѣлити, ако се меанція са одређеннымъ одъ Обштине човекомъ или арендаторомъ на то согласи) и дати меанціи тескеру за доказательство (...) (Уредба (8) 1840/1845: 8); Будући да су се многе жалбе збогъ промѣнѣногъ теченія новаца, нарочито при приманю данка, и наплаћиваню ђумрука, коимъ сусе, плаћаюћи особито по обореној цѣни дуката, оштећенима видели, показале, коимъ се поводомъ Привременно Правленіе побуђенымъ нашло, подъ 6. Октоврія о. г. Ф. П. № 158. цѣну новаца, по којој ће се ови у Правительственну кассу примати, и изъ нѣ издавати, преиначити, и расписомъ своимъ опредѣлити; зато и мы, желећи свако и поумно оштећенѣ одъ народа удалити, рѣшили смо (...) (Уредба (29) 1841/45: 54).

Инкорпорирани антецедент може бити анафорски употребљена синтагма са демонстративном заменицом, која анафорички упућује на временску референцу из надређене реченице. У другом примеру датум је експлицитно назначен, а релативна реченица граfiјски издвојена. У овом примеру релативна реченица са инкорпорираним антецедентом користи се ради истицања:

Обявленія ова на полагањѣ капитала дават' ће се свагда писменно посредствомъ Окружногъ надлежногъ Суда дужнику на реверсѣ, одъ когъ датума починѣ теченіе погодишнѣгъ рока, одређеногъ за повраћеніе капитала (Уредба (18) 1841/45: 26–27); Уредба ова имаће законну силу одъ првогъ Ноемврія тек. год. — одъ когъ дана, да све Власти Земальске дужне буду, свое печате, кое су оне досадъ употреблявале, своимъ путемъ Княжеской Канцелларіи на сохраненіе послати (Уредба (32) 1841/45: 138).

Редупликација се остварује и кроз концептуалну синонимију, остварену у оквиру нормативноправног кодирања. У надређеној реченици налази се црта, која се у сваком појединачном случају попуњава конкретном сумом. У релативној реченици синтагмом *ова сума* анафорски се упућује на норму добијену генерализацијом. Ова конструкција пронађена је у оквиру модела облигације, тј. у оквиру шаблона:

Одъ добры гроша, кою самъ сумму я долуподписанный общенародномъ у Сербіи ради общаго воспитанія и наставленія заведенномъ фонду съ тымъ **обвезательствомъ дужанъ остао**, да сваке поль године, т. е. о Ђурђеви и Митрову дне припадаюћий интересъ на сто шесть непремѣнно дондѣ плахамъ, докле годъ капиталъ овай я, или наслѣдницы мои дужни будемо; за сигурность тога залажемъ я у вредности одъ гроша . . . пара добры (Уредба (18) 1841/45: 30 (МОДЕЛ ОБЛИГАЦИЈЕ)).

Посебан случај релативних реченица са инкорпорираним антецедентом представљају примери са инкорпорираним лексемом *случај* (ређе *догађај*), који кодирају хипотезу правне норме. Поред лексеме *случај*, као инкорпорирани антецедент може се јавити и лексема *догађај*. Овај тип реченица се јавља кроз цели 19. век:

Свакиј налогъ на Началничество, кои бы былъ другимъ путемъ изданъ, а не бы былъ надлежнымъ Попечителѣмъ према подписанъ, сматратъ се незаконнымъ, **у комъ догађаю обратитъ се надлежномъ Попечителству ради нужднаго упутствованія** (Устројеније VIII 1839/40: 79); Тужба поради воћняка уважитъ се равно као и поради њива и ливада, ако повраћаю тапја за основъ служи; у другима случаима уважитъ се онда, ако садашній притязатель ніе га преко половине умножио и приновио, или онде се са кућомъ и стаяма на местио; **у комъ случаю добыя тужитель равномѣрну накнаду съ тымъ, што ће му садашній притязатель дужанъ быти, затечена дрва по процени судейской исплатити, задржаваюћи воћнякъ као свою собственность** (...) (Закон XIII 1839/40: 106); Наставничка се служба не може оставити у свако доба, већ само на свршетку школске године или школског течаја, **у ком се последѣмъ случаю мора окружни школски надзорник барем шест недеља напред известити** (Стенографске белешке 1899, Предлог закона о народним школама, 237).

3. Закључак.

Релативне реченице са инкорпорираним антецедентом представљају најстарији слој у развоју релативних реченица, маргиналан већ у средњем веку. Присуство овог хронолошког слоја објашњава се чувањем ове конструкције у шумадијско-војвођанском дијалекту, индиректним утицајем средњовековне пословно-правне писмености, те специфичностима административно-правног стила, који чува архаизме. У предстандардном периоду овај тип је учесталији него на крају епохе, када се чува само у фразеологизираним конструкцијама. Релативна клауза са инкорпорираним антецедентом може бити у препозицији и у постпозицији. Реченица са инкорпорираним антецедентом у препозицији кодира дубинску *ако* – онда хипотезу, на шта указује коришћење потенцијала и свршеног презента, али и могућност супституције условним реченицама уведеним везником *ако*. У неким ситуацијама инкорпорирани антецедент није експлициран, али се може реконструисати. Примери са инкорпорираним антецедентом у постпозицији показују да се овај реченични тип полако повлачи.

Извори

Зборник 1840: Сборникъ законѣ и уредбѣ и, уредбены` указа, изданы` у Княжеству србскомъ одъ времена обнародованогъ Уставаземальског (13. Февр. 1839. до Април. мес. 1840) I., печатано у Књигопечатњи Княжевства србскогъ, у Београду.

- Зборник 1845: Сборникъ законѣ и уредбѣ и, уредбены' указа, изданы' у Княжеству србскомъ, одъ Априла 1840. до конца Декмвра 1844. Г. II. часть, печатано у Кньигопечатньи Княжевства србскогъ, у Београду.
- Зборник 1847: Сборникъ законѣ и уредбѣ, и уредбены' указа, изданы' у Княжеству србскомъ, одъ 1огъ Януара 1845 до конца Декмвра 1846 (съ прибавленіемъ неки старіи). III. У Београду: Печатано у Кньигопечатньи Княжевства србскогъ.
- Устав 1835: Уставъ Княжевства Сербіе изданъ и заклетвомъ потврђенъ о Сретенской скупштини 1835 год., у Крагуевцу, У Княжеско-Србской Типографіи, 1835.

Литература

- Будмани 1867: Pietro Budmani. Grammatica della lingua Serbo-croata (illirica). Viena: Al spese dell' autore.
- Вебер 1862: Adolfo Weber. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Веџ: С.К. naklada školshih knjigah.
- Грковић-Мејдор 2004: Јасмина Грковић-Мејдор, Увод у историјску синтаксу, у: *Прегавања из историје језика*, Лингвистичке свеске 4, Нови Сад: Филозофски факултет, 103–144.
- Јанићијевић 2015: Марко Јанићијевић, Дискурс законских аката на српском и енглеском језику: развојно-упоредни приступ, Београд: Јасен.
- Кордић 1995: Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Куна 1970: Herta Kuna, Jezičke karakteristike književnih djela Dositeja Obradovića, Djela, XXXVI, књ. 21, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, Sarajevo.
- Луковић 1994: Милош Луковић, Развој српскога правног стила, прилог историји језика и права у Србији, Београд: Службени гласник.
- Маретић 1899: Tomislav Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana.
- Павловић 2009: Слободан Павловић. *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Београд – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Русимовић 2014: Тања Русимовић, Релативне реченице са форичким супстантивним антецедентом у савременом српском језику, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, необјављена докторска дисертација (https://phaidrakg.kg.ac.rs/detail_object/o:520?tab=0#mda).
- Урошевић 2015: Данка Урошевић, Релативна реченица у шумадијско-војвођанском дијалекту, необјављена докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски факултет, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4514?show=full>, 13. 3. 2022.
- Халупка Решетар 2011: Sabine Halupka Rešetar, Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku, Filozofski fakultet: Novi Sad.

THE RELATIVE CLAUSE WITH INCORPORATED ANTECEDENTS IN THE 19TH CENTURY SERBIAN LEGAL TEXTS

Summary

In this paper we have studied the status of sentences that incorporated antecedents within the administrative and legal registers of the 19th century Serbian language. The corpus consists of a Collection of Laws and Regulatory Decrees introduced in the 19th century. This sampling of relative sentences represents one of the oldest examples of relative sentences during their development period which can be dated back to medieval times. Even though these sentences can be viewed as peripheral, a substantial number of examples can be noted. Their peripheral status is due to the archaic legal lingo and its presence within the šumadijsko-vojvođanski dialect. We can observe several types of sentences with incorporated antecedent. The first type consists of sentences that are in preposition and that imply an “if - then” hypothesis. A special subtype of these sentences are relative sentences with an implied incorporated clause. The inverted sentence structure is a characteristic of army laws and regulations. The second type includes sentences with the incorporated antecedent in postposition. At the end of the 19th century these sentence structures fade away and remain as mere relics within phrases and proverbs.

Key words: Serbian language, 19th century, administrative and legal register, relative sentences, incorporated antecedent

Jelena M. Pavlović Jovanović